

ERDÉLY

HONISMERTETŐ FOLYÓIRAT.

I. szám
1892.

KIADJA AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET.

239. sz.
1911.

Erdély turistai meghódítása.

Irta: dr. Herrmann Antal.

Nemsokára bezárul az Erdély XX. évfolyama. Két évtizedes becsületes munka, áldozatkész küzdelem a testedzés és a lélek-nemesítés, a közjólét és a hazafiság, a tudomány és a kultúra javára: eredményeiben és tanulságaiban egyaránt érdemes arra, hogy majd végigtekintve elmélkedjünk e húsz esztendő történetén.

A honfoglalás ezeréves munkája még nincs befejezve. Úgy a nemzetegység, mint a honismeret, mint a közgazdaság még sok homályos és parlag foltot talál különösen Erdélyben. E parlagon az E. K. E. nem egy barázdát vont, amely már gyümölcsöt adott vagy még magot rejt a jövő számára. De egészben véve a honfeltáró munka nem volt elég szerves koncepciójú, elég rendszeres, elég kimerítő, nyomról-nyomra eléggé biztosan a befejezés felé haladó.

Nem az E. K. E.-en mult ez. Sokoldalú, nehéz feladatok hárultak rá. Nemcsak cserkésző és úttörő, hanem építő és betetőző is volt, mert kellett lennie. Nemcsak ösvényeket nyitott és jelzett az erdélyi őstermészet rejtett szépségeihez, hanem népjólétet és műveltséget és nemzeti eszmét is terjesztett a feltárt tájakon. Megismerni és ismertetni kellett a szép haza e legszebb részét. És gondoskodni arról, hogy a természet szépségei, a népélet érdekességei, a kultúra nevezetességei mintegy kecsegtető kirakatban összegyűjtessenek és kiállíttassanak egy alkalmas középpontban. Ez nagy és sokirányú erő kifejtést követelt. De ez még sem volt az erők szétforgácsolása, hanem egy magasra tűzött célra erőgyűjtés és egyesítés.

Az eszközök csekélyek voltak, a munkás kevés és a terep nagyon nehezen művelhető. Nem annyira a természeti nehézségek miatt. Ámbár a közlekedésnek és a turista-élet egyéb feltételeinek balkáni kezdetlegessége rendkívül súlyosbította a feladatokat. De mondhatnók: demografiai momentumok nehezítették meg a fogatos munkát. A legszebb vonalakat és pontokat, melyeket legkényelmesebben meg lehet közelíteni, már megszállotta, (mintegy

elfoglalta) a nagyszebeni Kárpát-Egyesület dicséretes buzgóságával, eredményes ügyességével. A turistai tekintetben legkiválóbb helyek olyan népelem életkörébe esnek, mely ugyancsak nem kedvez a kultúra és a magyar turistaság térfoglalásának. A megmaradó, különösen magyarnak nevezhető területen pedig többnyire saját véreink közömbössége, a helyi érdeklődésnek és támogatásnak, sőt a közszellemnek majdnem teljes hiánya bénítja meg az E. K. E alkotó tevékenységét.

S az erdélyi társadalomnak ezen közhasznú, országos érdekű munkáját éppen nem támogatták fontosságához mért arányban az ország sorsának intézői. És ősi magyar szokás szerint a környezet bizonyos tényezőinek féltékenysége, irigysége is sok akadályt górdított egyesületünknek amugy is nehéz útjába.

Mindezeket tekintetbe kell venni, ha mérlegelni akarjuk az E. K. E.-nek és az „Erdély“-nek, mint az Erdélyi Kárpát-Egyesület óramutatójának húsz évi pályafutása eredményeit és — fogatkozásait. Mert a hibák előtt sem szabad szemet hunynunk.

Erdély turistai feltárása, kultiválása mindenekelőtt nem lehet ötletszerű, véletlenkedő, esetlegességekre bízott. Nem lehet felszínes, nagyoló, pillanatnyi célú. Rendszerre, tervszerűsége, célosságra, tudatos szervezésre van szükség. Fel kell osztani a területet. Vidékről-vidékre kell haladni. Mindig és mindenütt kimerítő, maradandó hatású munkát kell végezni. Ott kell kezdeni, ahol a legszembeötlőbb turista-érdekekről van szó, ahol legélénkebb az érdeklődés, legtevékenyebb a helyi tényezők közreműködése, s ha a többi vidékeken látni fogják az intenzív turista-kultúra nagy gazdasági és társadalmi, erkölcsi és fiziológiai hasznát, majd versenyezni fognak, hogy melyik kerüljön előbb sorra.

Erről más alkalommal behatóbban szándékom elmélkedni.

A Radnai havasokban.

írta: Varga Lajos.

Folyó év augusztus utolsó napjaiban tanulmányi kirándulást tettem a Radnai havasokba. Hazánknak éppen keleti részén fekszik ez a hatalmas hegytömeg, az erdélyi, magyarországi részeknek és Bukovinának a határain. 2000 m.-en felül emelkedő gerince olyan, mintha a Kárpátok hatalmas várfalának legnagyobb keleti őrbástya volna. Az Északkeleti- és Keleti-Kárpátokban magasságra nézve egyetlen más hegy sem éri el. A Magas-Tátrától le egészen a Bucsecsig nincsen ilyen magasra emelkedő hegy. Két legmagasabb csúcsa a *Nagy-Pietrosz* (2305 m.) és az *Ünőkő* (2280 m.). Ezen két csúcs között van mintegy kifeszítve az egész gerinc, mely állandóan 2000 m. fölé emelkedik s melynek iránya általánosságban ÉNy—DK.

Óriási, igen régi hegység ez, mely szerkezetileg teljesen különbözik a Kárpátok fő tömegétől. Az a hatalmas erő, mely a Kárpátok gyönyörű ívét fölgűrte, mely a Kárpátok koszorúját létrehozta, a Radnai havasokat nem bántotta. Ez szilárdan, mozdulatlanul megállott, mialatt rettenetes erők a Földnek ezt a kérgét föltüremelítették.

Fő tömegét ősrégi kristályos palák alkotják, olyan kőzetek, melyek a Föld legelső, szilárd burkát fölépítették. Természetesen ilyen hosszú idő alatt nagy változásoknak volt hegységünk is kitéve, rettenetes események vonultak el fölötté, melyek nem múlhattak el nyomtalanul: hátrahagyták nyomaikat ezeknek a régi kristályos paláknak iszonyú összegyűrésében. Ha egy kristályos palából fölépített sziklát megtekintünk, rögtön észrevesszük rajta a csipkeszerű ráncokat, gyűrődéseket, melyek ezeknek az erőknek hatására jöttek létre.

A kristályos palákba igen sok helyütt ragyogó fehér mészkőretek települnek, melyek a hosszú időn keresztül működő hatalmas erők hatására teljesen átkristályosodtak. Festői szép tájképeket hoznak létre ezek a fehér mészkövek, melyek a sötétbarna kristályos palákból kibukkannak. Igen szépek ezeken kívül a hatalmas, vakító, fényes fehér kvarcittömzsök, melyek a kristályos anyakőzetből kikoptak s ott maradtak csupaszon. Messziről úgy tűnnek ezek föl, mintha hófehér tehének vagy ökrök legelésznének az ormokon s csak mozdulatlanóságuk árulja el igazi voltukat.

A Radnai havasok vidékének szépségéhez még nagy mértékben hozzájárultak az ott működött vulkánok is. Különösen a déli részekben eruptívus kőzetek törtek át a kristályos palákat s igen szép kúpalakú hegyeket alkottak. De nemcsak szép tájképi formákat hoztak ezek létre, hanem nekik köszönhető a Radnai havasok gazdagsága is. Ők szállították föl a föld mélyéből azokat a becses anyagokat, melyeknek kibányászása virágzó falvakat hozott létre hegységünk tövében. Ők hozták föl a legfőbb érceket, melyeket itt bányásznak: az aranyat, ezüstöt és ólmot. Igen régen mívelt bányahely ez, melyet már a rómaiak is ismertek. A vulkáni erőknek köszönhetőek azok a gazdag szénsavas és vasas ásványvízforrások, melyeket nyaranta ellep a környék népe, gyógyulást keresve betegségére s melyből szerzi italát az ottani lakosság.

Mindezek a hatások igen szép vidékeket, festői tájképeket hoztak létre. Meg van áldva ez a vidék mindenféle természeti kincscsel. Gazdag érctelepek rejtőznek a hegyek méhében, kitűnő, erős szénsavas és ásványvízforrások zuhognak alá a sziklákon, vagy fakadnak föl a hegyek tövében. Festői tájképek, meredek, merész völgyekkel, égbennyuló sziklával, késélességű gerincekkel váltakoznak s meglepő szépségben tárulnak a turista elé. Ezeken kívül a Radnai havasok florisztikailag nemcsak Erdélynek, hanem egész Magyarországnak egyik legérdekesebb vidéke. Igen sok olyan növény terem itt, melyeket sehonnan sem írtak még le. Klasszikus növénytermő vidék különösen a Kis- és Nagy-Korongyos. S habár ez a vidék mindenféle szépséggel és jóval el van látva, mégis oly kevesen keresik föl turistáink közül, oly kevesen gyönyörködnek szépségeiben, s kincseit oly kevesen aknázzák ki. Mindenféle érdekessége dacára is mondhatjuk, hogy a Radnai havasok Magyarországnak egyik legismeretlenebb vidéke. Azok, akik némileg foglalkoztak is vele, legnagyobbbrészt román és német szakférfiak voltak, kik nem magyar nyelven írták meg munkáikat s így nem férhetünk könnyen hozzájuk.

Talán azért oly ismeretlen vidék ez, mivel nemcsak Erdély, hanem Magyarország központjától is oly távol van? Ezt nem igen lehet mondani, mert kevés olyan helye van az erdélyi vidéknek, mely oly könnyen hozzáférhető volna. A vasút egészen a Radnai havasok lábáig fölmeleg s igen jó az a közlekedés, melyet a turista itt nyerhet. Vasuton lehet egész Oradnáig utazni s innen igen könnyű és rendkívül kényelmes út vezet föl egyik legszebb és legmagasabb csúcsára, az Ünököre.

Nagyon megérdemelné ez a vidék, hogy turistáink minél gyakrabban és minél számosabban látogassák meg. Igazán elszomorító, hogy a két év óta fennálló s igen kényelmesen és célszerűen berendezett új Ünököi menedékház vendégkönyvében alig olvasunk egy pár magyar nevet. Legnagyobbbrészt beszercei szászok látogatják, vagy néhány román turista. S hogy szépségeiben gazdag vidéke mégis igen vonzó, semmi sem tanúsítja inkább, mint az a körülmény, hogy igen sok külföldi turista keresi föl. Különösen lengyelek azok, akik messze földről eljönnek, hogy a Radnai havasok szépségeit és gyönyörű tájképeit élvezzék. Az idegen turisták száma sokkal több, mint a magyar turistáké, kik eljöttek erre a vidékre.

Vajha a következő néhány szerény sor, melyekben a Radnai havasokban tett útamat leírom, s megkísérlem lefesteni leírhatatlan szépségeit, minél számosabb magyar turistát csábítana hazánk eme minden tekintetben gazdag vidékének fölkeresésére! . . .

* * *

Az oradnai állomáson kiszállva, azonnal ember után tudakozódtam, aki elkísérne engem a Radnai havasokba, s ott töltené legalább tíz napot. Meglehető nehéz dolog volt alkalmas embert kapnom, mert a lakosság mind el van látva munkával, hol a bányákban, hol pedig faszállítással. Hosszas keresés és ígéret után végre sikerült egy embert kapnom s nagy nehezen elindulhattam. Céloom az volt, hogy még aznap az ünököi menedékházig (1560 m.) eljussak.

Oradnáról a *Izvor*-patak völgyén haladtunk fölfelé. Kitűnő út vezet föl Radnaborberekig s innen elágazva a *Bánya*-patak völgyén és az *Izvor* völgyén föl az Ünökő lábáig. Kristályos palák és andezitáttörések igen szép változatosszá teszik az *Izvor* völgyét. Radnaborberek alatt kissé kiszélesül a völgy és előttünk egyszerre megjelenik az Ünökő, mely innen nézve tényleg egy fekvő borjúhoz hasonlít, mely fejét északkelet felé fordítja és hátával felénk fekszik. Oradnától körülbelül 7 km.-re érjük a kies fekvésű, igen szép vidéken elterülő Radnaborberek első házait. Balra tőle a Nagy-Korongyos, előtte az Embercsúcs (*Verfu Omului*) s jobbra az Ünökő.

Lassan-lassan eltűnedeznek a lombos fák s mire a falúba érünk, már minden oldalról kies fenyves fogad, melyben elvértve emelkedik ki egy-egy hatalmas bükk, mintegy uralkodni akarván az egész erdő fölött.

Radnaborberek igen szépen látogatott szénsavas és vasas vizű fürdőhely, melyet az Erdélyi Kárpát Egyesület nemes buzgalommal és áldozatkészséggel nagy arányú fürdővé igyekezett tenni. A közeli vidékről nagy számban keresi fel az üdülő és gyógyulni vágyó közönség. Ivóvizét az egész lakosság a rendkívül bővizű Széchenyi-forrásból nyeri, melynek szénsavas-vasas vize igen üdítő. Hogy vas is van benne nagy mennyiségben, rögtön elárulja az, hogy a hatalmas üvegpalackok és korsók, melyekkel a lakosság a vizet hordja, kívül-belül téglavörös színű. Ilyenre festette a limonit is. Lakosai legnagyobb részt bányászok.

A községtől fölfelé nem messze a Bánya-patak ömlik az Izvorba. Vizét sötét ólomszínűre festi a zúzóművekből kijutott ólommar, s ezért „fekete

GAURAI VIZESÉS. (ÉBNER S. FELVÉTELE.)

patak“-nak is nevezi az ottani lakosság. Ahol beleömlik az Izvorba, vize nem keveredik mindjárt ennek kristálytisza vizével, hanem a két víz, a fekete és a kristálytisza, hosszú úton halad egymás mellett.

A Bánya-patak közvetlenül az Ünökő oldalából ered. Igen meredek partja van, sűrű fenyvessel borítva, melyből imitt-amott kandikál ki egy-egy nagy kristályos mészkődarab. Egy helyütt igen szűk, hatalmas meredek falak közé szorúl a patak, az ú. n. „rdögszorosba“, melyről igen szép regéket őriz a lakosság. Zúgva, tájtékká verődve rohan alá a víz s a napsugaraktól megvilágított habok, mintha a benne lakó szép tündérléány selyemfátylának libbenéseit utánoznák . . .

Följebb menve csakhamar a bányatelepre érünk. Barátságos emberek köszöntenek s szívesen megmutatják az utat, melyen legrövidebb idő alatt érhetünk a menedékházhoz. Rendkívül meredek oldalakon kapaszkodunk föl a bányatelephez, mind zúzók között. Mire fölrünk a völgy oldalára, már csak-

nem egyenes úton haladhatunk tovább. A bányatelepről igen szép kilátás nyílik az Ünőkőre, mely teljes szépségében és impozáns megjelenésében igazán elragadó. Keveset megpihenve folytattuk tovább útunkat. Közben megnéztük a szép *Gaurai-vízesést*, mely mellé gondos út van építve s kitűnő lépcsők vezetnek föl ahhoz a helyhez, honnan zúgva bukik alá a víz. Köröskörül Erdélynek egyik legszebb díszé, hatalmas *Telekia speciosa*-k virúlnak, mely növény az egész Radnai havasokban mindenütt előfordul. Kevés ideig gyönyörködtünk a festői környezetű vízesésben s azután fölkerekedtünk, hogy tovább folytassuk útunkat. Nehány km.-nyi gyaloglás után fölértünk az első havasi pásztorkunyhóhoz (sztina), mialatt lassan-lassan elmaradoztak a fenyők is, elmaradtak a termékeny havasi málna- és szederbokrok, melyek úgy hívtak, csalogattak kitűnő, érett gyümölcsökkel, melyeket nem szed ottan senki, csupán a medve duskál bennük. Fölértünk a törpefenyő és a borókafenyő birodalmába, buja havasi legelőre, melyen a legelésző juhok úgy tűntek föl alulról, mint valami apró, ide-oda mozgó porszemek. Meredek hegyoldalokról kitűnő források erednek, rendszeren a kiálló mészkösziklák alól s csendesen csobogva szaladnak le a fővölgybe, hol a Bánya-patak szedi őket össze. Még egy félórai erős mászás után, miközben jól megtömött hátizsákjaink és műszereink csak úgy húztak vissza, fölértünk a gerincre, mely egyenesen az Ünőkő csúcsának tart. Itt megpihenve s élvezve a szép kilátást, tovább indultunk. Ezalatt a nap is kezdett leáldozni s nyugaton a Nagy-Korongyos mögé bújt el, aranyugarakból főséges glóriát fonva hegyes orma köré. Még néhány lépés és előtünk volt a Szász Kárpát-egyesület ünőkői új menedékháza. A benne lakó öreg ör barátságosan fogad, ajtót nyit, bevezet a legkisebb szobába s tüzet rak, hogy a meglehetősen hűvös szobát fölmelegítse. Lassan-lassan eltűnnek a nap sugarai, csupán az Ünőkő magas ormát aranyozzák még be; majd ez is elmúlik s csak a nagy magasságban levő cirrusfelhők jégtűi ragyognak még biborszínben. De ez is megszűnik s hirtelen leszáll az éj. Teljesen besötétedik, elhalkul, majd elnémúl minden. Megvacsorázva, jegyzeteimet elkészítve, barometrikus és hőmérsék-méréseimet végrehajtva, emberemet aludni küldöm s magam is pihenésre hajtom fejemet. Mély, zavartalan csönd borítja be a házat. Csak elvétve, néha-néha hallatszik föl a vízereknek szellő által fölhozott halk csobogása, juhok kolompjának méla hangja, pásztorcutyák bánatos vonítása, vagy a pásztorok vadatkergető, éles és hosszan elnyújtott füttye. Végre mintha ezek is elnémúlnának. Semmi nesz sem zavarja a mély, abszolút csöndet, csupán zsebóráim halk, egyenletes ketyegése. Az egész természet nyugalomra tér, átadja magát az igazi pihenésnek. Mintha a halál néma birodalma volna ez: csöndesség és sötétség. Ablakomon beragyognak a Perseus és Cassiopeia fényes csillagai. Imádandó csöndesség és nyugalom . . .

Másnap reggel már igen korán, két óra után fönnvagyunk, mert még napfölkelte előtt az Ünőkő tetején akarunk lenni, hogy onnan nézzük a nap fölkeltét s két órai megfeszített gyaloglás kell hozzá, hogy a csúcsra fölértünk. Még semmi nesz, semmi élet. A csillagok épp oly fényesen ragyognak, mint az este. Csak az ösvényt nézzük, melyen haladnunk kell. Jó félóráig haladunk csöndesen, némán, szóvalánul: minek megtörni ezt a főséges csöndet! A csillagok kezdenek veszíteni fényességükből, a keleti égboltozaton halvány derengés árúlja el, hogy közeledik a minden élet forrása: a Nap. Fönn az Ünőkő csipkés ormán valami halvány pír jelenik meg. Sietünk, hogy a napot megelőzzük. Itt fönn mind jobban és jobban kezd világosodni, ellenben a völgyekben még teljes sötétség uralkodik s csupán a Nagyszamos völgyében van egy hosszú, homályos csík, mint valami nagy ezüstszalag, hosszan elnyúlva: a köd. Három órára már útunk felét megtettük; a derengés is mindinkább erősödik s mind jobban-jobban terjed le a mély völgyek felé. Pompás fenyőillat áramlik felénk,

melyet a szellő lassan osonva hoz föl. A völgyekben az eleinte elhaló zai megelevenedik, megerősödik.

Ezalatt mind följebb és följebb haladunk. Éles gerincen, nagy kötörmelék között visz útunk. A törmelék nélküli helyeket buja fű lepte el, melyből kivilágít a *Geum alpinum* sárga virága s mellette a *Rhododendron alpinum* késői rózsaszínű kelyhe húzódik meg. A fűszálakon apró gyöngyök alakjában rezeg a harmatcsepp s a *palástfü* (*Alchemilla*) levelein, mint valami tündérszemek, bűbájosan csillognak a harmat meggyült csöppjei. Úgy festenek ezek ott, mint valami éles gerincek között a völgyben levő tengerszem.

Nemsokára elérjük a 2000 m. magasságot. Az aneroid szemmel láthatólag sülyed minden lépés után, melyet előre teszünk. Már olyan világos van, hogy könnyen le lehet olvasni a fokok számát. Az ég keleti részén biborszínű sávok jelennek meg, melyek mind jobban és jobban szélesednek, végignyújtóznak az

"NAGY-KORONGYOS" AZ EMBERTETŐRŐL NÉZVE. (ÉBNER S. FELVÉTELE.)

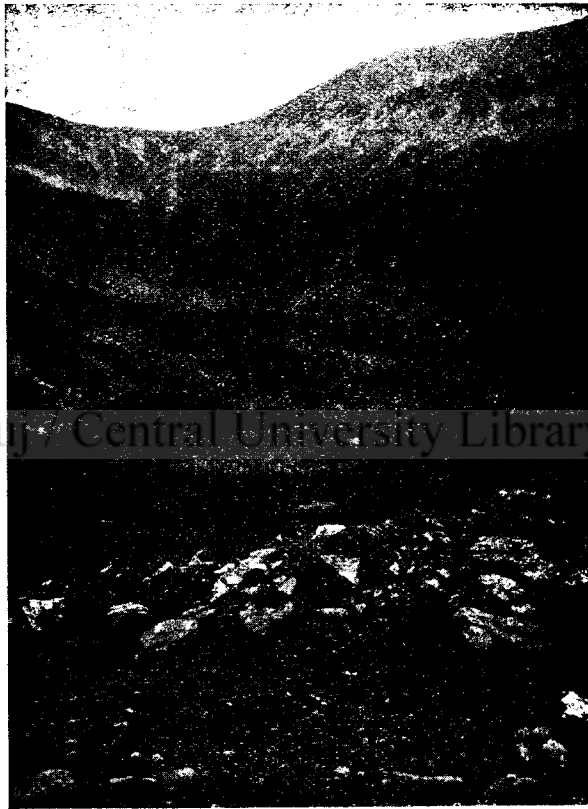
ég kristálygömbjén. A csillagok már egészen elhalványodnak s csupán a keleti égboltozaton ragyog a Vénus s a nyugati égboltozaton még néhány csillag. Végre négy óra után elértük célunkat: fönny vagyunk a csúcson. Hideg fuvallat lehell kipirult arcunkra; meglehetősen hűvös van, a hőmérő: 4°C-t mutat. Gyönyörrel, dobogó szívvel tekintünk kelet felé, hol már az égboltozat biborfényözönben ragyog, mintha a Hajnal istennője bibor és aranyfátyollal, ragyogó drágakövekkel vontat volna be. Nem sokáig kell várakoznunk: a messze keleten egybeolvadni látszó bukovinai hegyek fölött megjelenik a nap vérvörös korongjának kis cikkelye. Lassan, reszketve fölemelkedik a hegyek fölé, de nem kerek, hanem kissé ellapult, ellipszoida alakjával. Előtte mindenütt fényzőn. Apró, vibráló, fényes részecskék haladnak előtte. Sugarai bearanyozzák keleten a bukovinai hegyeket, északon a Máramarosi-havasok homokkőormait. Végigsiklanak délen a Borgói és Kelemen havasok kúpjain s visszaverődnek nyugaton a Czibles, Nagy-Korongyos, Embertető és a távoli Nagy-Pietrosz szikláin.

Főlséges, feledhetetlen látvány!

A nap is mind magasabbra emelkedik. Gyönyörű panoráma tárul elénk. Keleten messze-messze elnyúlik az Aranyos-Beszterce fényes csíkja, mely mint

valami hosszú, keskeny ezüstszalag csillog a napsugarakban. Hű kísérője mindenütt a Máramarosból átvezető országút, mely ragyogó fehérszínű s mint két szalagpár tündökölnék. Völgyéből kiválik néhány bukovinai falu templom-tornya. Mélyen alattunk a Nagyszamos völgye húzódik, s a nem vastag köd-ből csak Újradna magas tornyának felső kúpja világít felénk.

Semmi zaj, semmi nesz. A fűszálak harmatgyémántjaikkal csendesen bölintgatnak. Lenn a völgyben sutogó nesz támad s a surranó szellő az újradnai templom hajnali harangszavának ezüst csengését hozza föl a csúcsra, elhaló, halk sutogással. Oláh kísérőm leveszi kalapját, keresztet vet magára és halk imát rebeg. A természet zajtalan lehellete imádsággá olvad össze: a hajnal, az élet új kezdetének imádása ez . . .

LEGFELSŐ TÓ A LÁLA VÖLGYÉBEN. (VARGA L. FELVÉTELE.)

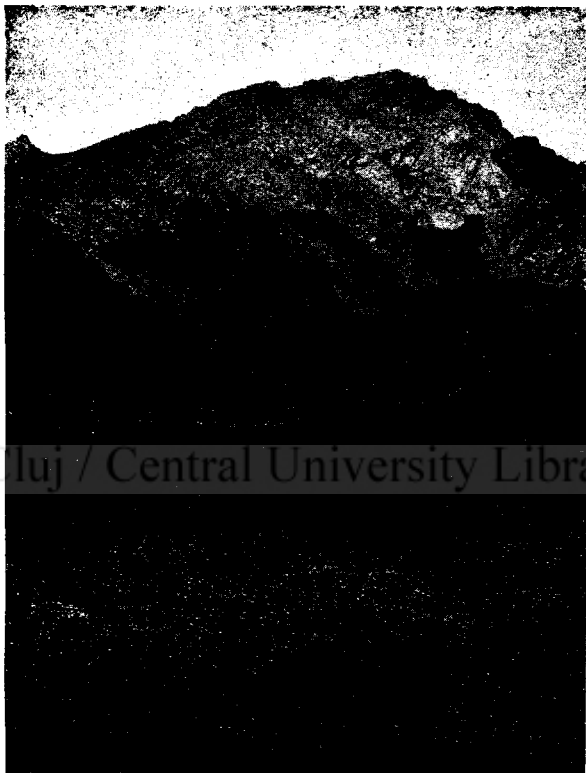
Olyan látvány, olyan elbűvölő és meghatóan szép világ tárult itt föl előttem, amelyet sohasem élveztem még. Feledhetetlen, soha ki nem írható érzelmeket keltett a természetnek ez az ébredése bennem.

Még sokáig ültünk ott szóztalanul, némán. Kísérőm egykedvűen sodorta cigarettáját, én pedig elmerengve gyönyörködtem az előttem föltáruló, leírhatatlan szépségekben. Hosszú merengésből csak akkor eszméltem föl, mikor a nap már jó magasan járt az égboltozaton. Elvégezve barometrikus és hőmérsékleti méréseimet, meghatározva az időt és állásunkat, elindultunk, hogy lassanként lemenjünk a délkeleti völgybe.

Amilyen szelid alakja van az Unőkőnek délről, Óradna felől tekintve, olyan vad és regényes a megjelenése keletről, északról és északnyugatról.

Iszonyú meredek völgyek, hatalmas szakadékok, órási törmelékhalmozok teszik változatosabbá. A keleti *Lála* és az északkeleti *Ünőkő-völgyben* (Valea Ineului) hatalmas sziklalépcsők vannak, mindenik fölött pedig tengerszemek csillognak. A Lála völgyben augusztus vége felé is meglehetősen nagy hófoltok tették még változatosabbá a környéket. Ugyanílyen nagy hófoltok tarkították az Ünőkő-völgyet is. Ezek a hófoltok, melyek a sziklák hús árnyékában húzódnak meg, az odavaló pásztorok állítása szerint sohasem olvadnak el.

Gyönyörű idő volt, szinte lázas sietséggel fogtam hozzá méréseimhez, megfigyeléseimhez. Az Újradna felé vezető völgy legfelső részében, mely a térképen „Valea Bobasel“ néven van megjelölve, megreggelizve, fölmásztunk

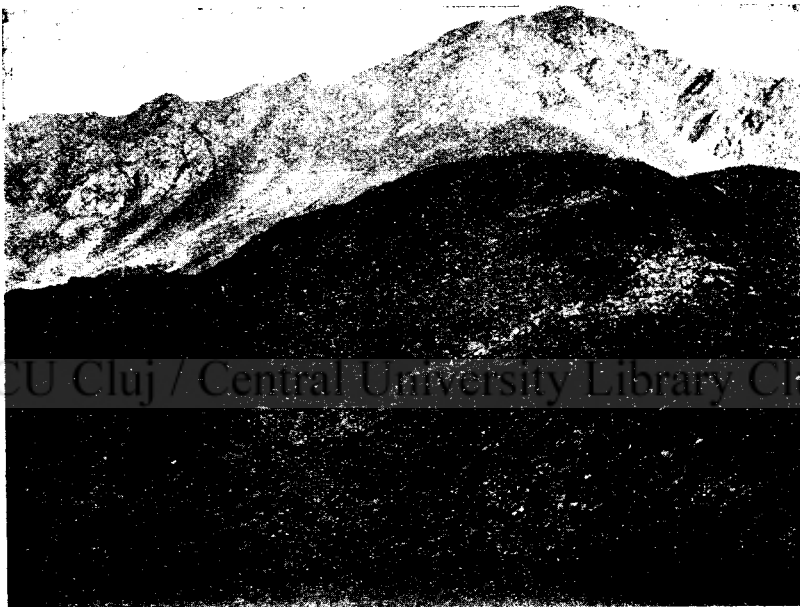
AZ ÜNÖKŐ-CSÜCS KOZELRŐL NEZVE. (VARGA L. FELVETELE.)

a *Vöröscsúcs* (Vêful Rosu) 2225 m. magas kúpjára. Itt vettük észre, hogy az Ünőkő fölé időnként pajzán ködfátyol libben, melyet a szellő tovább ragad onnan és elvész a kék mindenségben. Helyét azonban mind újabb és újabb foglalja el, mellyel a szellő nem tud többé megbirkózni. Mind jobban és jobban vastagszik s lomhán megüli az Ünőkő tetejét.

„Meglássa uram“ — mondja kísérőm oláhul — „ma még jól megázunk!“
 Jóslata beteljesedett. A felhők, mintha valami mágnes vonzotta volna őket, mind az Ünőkő felé tartottak s délután két órára olyan sűrűvé lettek, hogy a napot egészen eltakarták. Mi azonban a legjobb reményekkel eltelve haladtunk végig az Ünőkő és a Vörös-csúcs közötti rendkívül éles és szakadékos gerincen, hogy a Lála völgyébe leszálljunk. Nagy nehézség és fáradság után sikerült is lejutnunk a legfelső tóhoz. Mire azonban idáig érkeztünk, akkorra nehéz esőfelhők gyülekeztek fölénk s egyszerre megdőrdült az ég. Mintha az egész hegység, völgyeivel és szikláival egy egységes rezonáló szer-

kezetté vált volna, többszörösen adva vissza a hang erősségét és százszorosán visszhangozva a menydörgés félelmetes akkordjait! Szünni nem akaró, erős dörgésnek tünt ez föl. Fölséges dolog a havasokon végigélvezni egy menydörgéses zivatart. A villám cikázása után nyomban következik a dördülés. Mintha mind közvetlen közelünkben csapna le a villám! Hogyne, hisz ilyen nagy magasságban oly közel vagyunk a villámok kisülési helyéhez! A hegyek százszorosán visszhangozzák a dördülést s reszketnek, ropognak, megrecscsennek a sziklák.

Ez volt a bevezetés. Azután folytonos dörgés közepette hatalmas, kövér esőcseppek kezdenek hullani alá. Sehol egyetlen fa, egyetlen kőszikla, mely alá elbujhatnánk! Megállunk egy helyben s kabátjainkba burkolózunk. Kísérőm minden egyes villámlásnál keresztet vet magára s egy halk, remegő fohász röppen ki ajkai közül: „Uram Isten, ne hagyj el!“ Azután zúg a zápor, mintha

AZ ÖNÖKÖ CSÚCSA ÉSZAKNYUGATRÓL. (VARGA L. FELVÉTELE.)

öntenek. Körülbelül jó negyedóraig tartott, de teljesen elegendő volt ahhoz, hogy bőrig ázzunk.

Azt reméltük, hogy a gyors zivatar után kisüt a nap s ruháink megszáradnak. De csalódtunk, mert az eső után hatalmas köd borított be mindent s habár még csak délután négy óra lehetett, csaknem éjszakai sötétség lepett meg. Hűvös szél kerekedett, a levegő rendkívül lehült, úgy, hogy dideregni kezdtünk s fogaink vacogva ütődtek össze. Kabátunkon a ködfelhőből „szitáló“ eső valósággal zuzmarává fagyott meg. Olyan sűrű volt a köd, hogy három-négy lépésre alig láttunk: valósággal a fellegek között járkáltunk. Elindultunk, hogy a völgyön lefelé menjünk lassanként. Tudtuk, hogy még körülbelül 650—700 m.-nyire alattunk találjuk az első havasi pásztorkunyhót, hol ruháinkat megszárázhatjuk és eltölthetjük az éjszakát. Körülbelül két órai nehéz gyaloglás után, nagy nehezen reátaláltunk az isztinára, de haj! az teljesen el volt hagyatva. Elmozdítottuk helyéből az ajtót pótoló deszkatákolmányt támasztó hatalmas kőtuskót s négykézláb, kétrét görnyedve bevánszorogunk a nyomorúságos, alig 1 m. magas kunyhóba, melyben az úszkók bizonyították,

hogy gazdájuk nem is oly régen hagyhatta el. Nagy nehezen fát kerítettünk és tüzet gyújtottunk. A nedves fa azonban igen nehezen égett s a kunyhót, mely fenyőkérgel volt betakarva s melyben ketten is alig fértünk el ülve, fulladásig megtöltötte a füst, úgyhogy akarva, nem akarva könyeket préselt ki szemünkből. A fenyőkérgel között pedig vígan csepegett be az eső. Mi azonban vidám kedéllyel teregettük ki ruháinkat; a nedves fadarabok a gyöngye tűz mellett is megszáradtak s csakhamar vidám pattogással égett a tűz, bevilágítva a kis kunyhó belsejét, mely ilyen módon elég barátságosnak tetszett. Lassanként az eső is megszűnt, csupán áthatlan, néma köd borította be a vidéket.

Az éj leszállt s ismét a némaság vette át uralkodását. Kunyhónkba behallatszott a vizesések csobogása s a sebes hegyi patak halk zúgása s ezt az egyhanguságot semmi sem zavarta meg, csupán a tűzön égő fadarabok időnkénti pattogása. A tegnapi gyönyörű csillagos este eltűnt egészen s áthatlan, néma sötétség borított be mindent. Szorongó érzés szállott meg, midőn reá-gondoltunk, hogy oly távol minden kulturális területtől, 1500 m. magasságban, hol minden élet hiányzik, robinsoni magányban kell eltöltenünk az éjszakát. De ez az érzés igen rövid ideig tartott. Beszédbe elegyedtem kísérőmmel s mivel magyarul nem igen tudott, oláhul értekeztünk. Lassan-lassan elálmosodtunk s mivel el is voltunk fáradva, pihenésre hajtottuk fejünket. Azonban a gyöngén összetakolt deszkák között éles szél súvított be; dideregve ébredtünk föl s újra megraktuk a tüzet. Ezután fölváltva örködtünk, hogy a tűz ki ne aludjék. Amíg egyikünk a tűzre vigyázott, addig a másik, nem respektálva a hideg, kemény földet, mely elszibbasztotta lábainkat, nyugodtan, édesen aludt, mintha puha, meleg ágyban feküdt volna.

(Folytatása következik.)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Közlemények az E. K. E. múzeumából.

Vadászati felszerelések.

Ismerteti: Orosz Endre.

A vadászat az emberiségnek egyik legrégebb és legtermészetesebb ösfoglalkozása. Mondhatni oly régi, mint maga az ember. Az életfenntartás természetes ösztöne vezette, sőt egyenesen rákényszerítette az embert arra, hogy kezdetben a kisebb, gyengébb vagy kevésbé veszélyes állatokat, majd a nagyobb vadakat is hatalmába kerítse és általuk a legkérlelhetlenebb hatalomnak, a gyomornak éhségét csillapítsa. E fárasztó és lépten-nyomon életveszélyes munkájában kétségtelenül osztozott az embernek minden időkben leghűségesebb társa, legönzetlenebb barátja és legokosabb segédje: a kutya, mert amiként a jelenkori vadászok, valamint a különböző pásztornépek sem nélkülözhetik ezt, azonképpen már az ősvadászatoknál is megbecsülhetetlen

segítségére szolgált gazdájának a vadászati fogásokra begyakorolt kutya. De hogy némi bizonyítékát is szolgáltatathassuk annak, miszerint a történelemelőtti időkben a kutya (*Canis familiaris* L.), mint háziállat már az ősember kunyhói körül tanyázott, ez alkalommal legyen elég csakis az erdélyi őstelepek egy-néhányát felsorolnom, amelyekben t. i. a kiásott csontleletek között a kutya vázrészei is előfordultak. Ilyenek 1. a neolith korból: a *bácsi-toroki* őstanya, az *alvincz—gobli*, a *mezőzáhi*, *nagyiklódi* és *tordosi* őstelepek; 2. a bronzkorból: az *apahidai*, *réti*, *csákyai*, *maroslekenzei*, *pusztaszentmiklós—szamosparti* és *szamosújvár—petrisi* őstelepek.

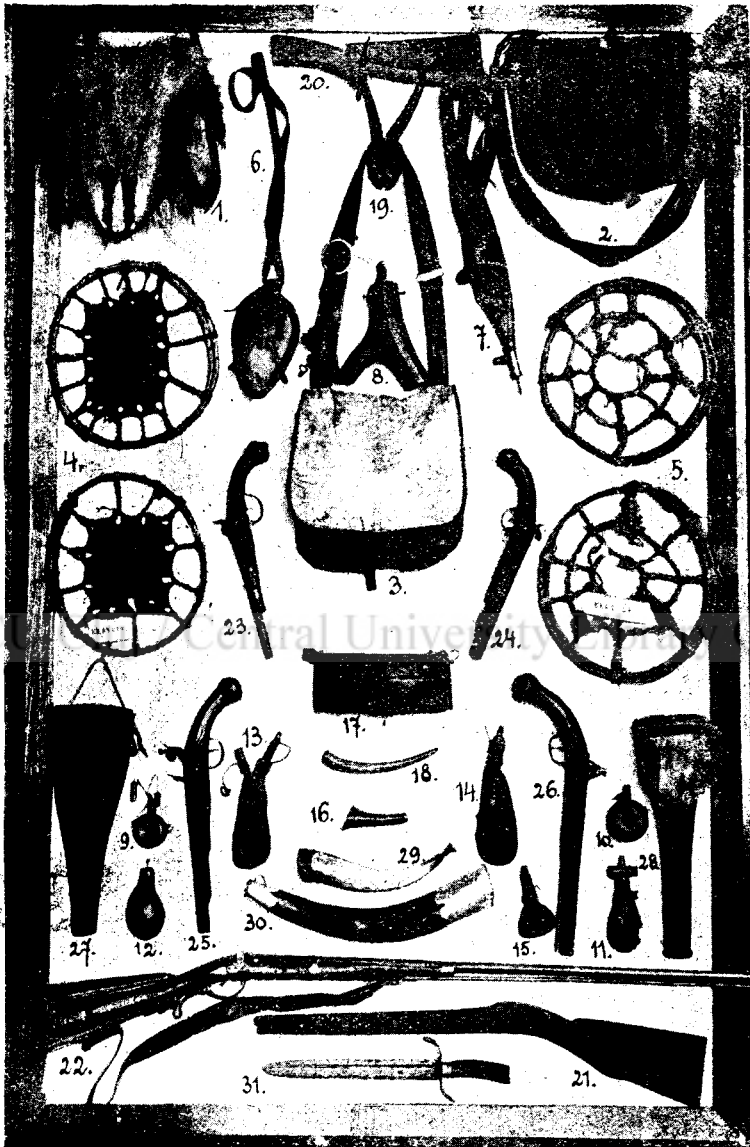
A legelső vadászati eszközök az elhajított kő, a füttykős, a kőbalta és a nyíl voltak, bár ugyanezekkel együtt földbe ásott vermek, hurkok, török és fából felállított csapdák is szerepeltek az ősi vadászatoknál. Az őskort követő időszakok népeiről nem szólva, főként a régi magyarságnak minden korbán kedvelt foglalkozása volt a vadászat. Annyira vadásznép volt az ősi magyarság, hogy — amint köztudomású — *Hunor*- és *Magyarnak a Mocotis* tenger ingoványai között lefolyt szarvasvadászatát megörökítő mondája szerint még a származását és elnevezését is a vadászatnak köszönheti a magyar nemzet. Legősibb fegyvere a nyíl, melynek különböző alakú és nagyságú vasból való nyílcsúcaival régészeti muzeumokban gyakran találkozhatunk. Nagy haladás következett be a vadászati eszközök fejlesztése terén nálunk a XIV. században meghonosodó nyílpuska vagy igazi nevén „*számszerijj*“ elterjedése által, mert míg az ősi íjj a lövedékét képező nyílat csak olyan erővel lőtte ki, amilyennel kezelője a hűrt megfeszíteni tudta s így tehát ennél az erő és célzási ügyesség együttes képessége volt kívánatos, addig a számszerijjnek már agya és ezen rugója is lévén, amannál sokkal könnyebben volt kezelhető. Éppen ebből kifolyólag a számszerijj szláv elnevezése: *szamosztrej* (melynek elferdítéséből magyar neve származott) magától lövő ijjat, azaz valóságos nyílpuskát jelent.

A felemlített vadászati eszközökön kívül még használtak a különböző időkben lándzsát, kardot, vadászkést, törst, handsárt, fokost, baltát vagy szekercét és buzogányt is. Ide sorolhatók a különböző nagyságú kaptányok vagy tányérvasak, melyekkel menyéteket, rókát és vidrát csaltak törbe. A lenevezetesebb változást azonban a lőfegyvernek a XVI. században megkezdett használata okozta, mely teljesen átalakította a vadászat régebbi módszereit és ezzel együttesen a régi eszközöket is leszorította a használat színteréről. Az azóta letűnt 3 századon keresztül legnagyobbbrészt elpusztult az ősi, népies vadászat tárgyi készsége; ősjellegű vonatkozásait tönkretette a lőpor alkalmazása, másrészt pedig újabb időkben a törvény tilalma, amely adózáshoz kötött úri passzióvá avatta. A vadászat ma az ősfoglalkozások legszegényebb tárgycsoportja, amely távolról sem hasonlítható össze akár a halászat, akár a pásztorélet tárgyi gazdagságával. *Bátky* is azt mondja, hogy: „néprajzi szempontból a mi vadászatunk kevesebb figyelmet érdemel s népi szerszámkész-sége is kevésbé jellegzetes.“* A népies vadászatot napjainkban még az orvvadászok képviselik, kiktől egynémely tárgyat megszerezni könnyen érthető okból nem a legkönnyebb muzeális feladat. Innen van az, hogy még Erdély is — melynek *Transilvania* régi latin neve is erdőségek között fekvő országot jelentett, ahol a köröskörül szakadatlan összefüggésben létezett őserdő rengetegek gazdag vadállománya a vadászatnak igazi eldorado-világát képezte hajdanában, — manapság már olyan kevés ősjellegű vadászati szerszámot tud felmutatni.

Az E. K. E. múzeumában őrzött vadászati tárgyak között különösen nagy becsű az a 60 darabból álló szarvasagancs lőportartó gyűjtemény, mely úgy szokatlan gazdagságánál, mint ornamentális változatosságánál fogva a múzeumlátogatók figyelmét a legteljesebb mértékben megérdemli s amelynek tüzetes

* Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére. Budapest, 1906. pag. 135.

leírását éppen ezen okok miatt egy egész külön közlemény számára tartottuk fenn. E cikkem keretében tehát csakis az ősfoglalkozási terem III. sz. fali tárlóján kiállított vadászati csoport tárgyait ismertetem a képes tábla folyó számainak sorrendjében.

AZ E. K. E. MUZEUM VADÁSZATI TÁRGYAI. (DR. S. KOVÁTS FELVÉTELE.)

1. ábra. Tarisznya borzhörből, melynek szőrös fedele az állat lelógó fejét mutatja. Két mellső lába körmeivel együtt két oldalt van felvarrva, miáltal igen érdekes ősjellege még inkább fokozódik. Hátulja cserzett bőr. Belül durva vászonbélésű. Sárgaréz csattos vállsijja két oldalán föl van varrva. Lelőhelye: Erdővidék. (Háromszékm.) Lelt. sz. 105.

2. ábra. Bőrtarisznya, fedelén kihímzett emberi alakot mutató vászonnal

fedve. Elején egy kis bőrzseb s e felett egy 12 tölténycsövet tartalmazó táskája van. Kétfelől szájsallangok, az ú. n. hűrkok lógnak le, melyek a zsákmány felerősítésére szolgálnak. Lelőhelye: *Uzon*. (Háromszékm.) Lelt. sz. 3541.

3. ábra. Kidolgozott bőrből való modern vadásztarisznya. Belül kétosztályú és vászonnal bélelt. Kívül két kis bőrzsebje van apróságok elhelyezésére. Ezek felett töltényhüvelyek számára 12 cső. Vállszíjján nagy sárgarézcsatt. Apró, keskeny bőrsallangsomó csüng le rajta a fürjek, vadrucák, szalonkák, stb. felfűzésére. Lelőhelye: *Sósmező*. (Háromszékm.) Lelt. sz. 6026.

4. ábra. Népiesen „*Kerepje*“ néven ismert egy pár hótalp, melyet magas hóban a hegymászó vadászok talpuk alá kötve hordanak, hogy a hóba be ne süppedjenek. Hengeres faágból összehajlított abroncsra zsineteket fontak s közepére 1—1 bőrtalpat feszítettek ki keményre. Lelőhelye: *E.-Oldhfalu*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 3802.

5. ábra. Ugyan az „*Kelepce*“ néven és közepén bőr nélküli zsinegbél, Átmérete 33 cm. Egyébként technikájára nézve megegyezik az előbbivel. Lelőhelye: *Görgényszentimre*. (Marostordam.) Lelt. sz. 1335.

6. ábra. Fekete bőrrel bevont üvegkulacs vállszíjra erősítve, melyben pálinkát vitt magával egykori tulajdonosa. Lelőhelye: *Segesvár*. Lelt. sz. 868.

7. ábra. Modern söréttartó finom bőrből sárgaréz rugós zárral és nyakbavető szíjjal felszerelve. Nem népies, hanem úri vadászati tárgy. Lelőhelye: *Firtosváralja*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2782.

8. ábra. Puskaportartó 3 ágú szarvasagancsból. Közepén két egymás felett bekarcolt rozetta, többi részén pedig mind besraffirozott háromszögek díszítik. Tetején fadugó zárja s két oldalán két vasfüle felszíjazás céljából. Lelőhelye: *Réty*. (Háromszékm.) Lelt. sz. 4284.

9. ábra. Kerek, kis kulacsforma puskaportartó, fából faragva oldalán kerek korongalakú szarubetéttel. Zsinegre kötve két sárgaréz-patronhüvely lóg rajta, amelyek a lőpornak kétféle adagolására szolgálnak. Lelőhelye: *Bözöd*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2781.

10. ábra. Korongalakú puskaportartó fényesre kopott fából, mely közepén lyukas. Tetején a lőpor kiöntésére szolgáló csapja is fából van, melynek billentyűs szerkezetű zárja volt. Ezt a régi és népies tárgyat az oldalán bemetszett csillagdisz teszi még csinosabbá. Lelőhelye: *Bözödújfalu*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2786.

11. ábra. Sárgarézrugós, modern puskaportartó bordázott mintára préselt szaruból, melynek két félből álló darabját apró szegek fogják össze. Keresztalakú sárgarézakupakja benyomásra nyit, elengedve zár. Felfüggesztésére kétfelől két kis rézkarikával van ellátva. Lelőhelye: *Martonos*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2817.

12. ábra. Seréttartó tökből (Cucurbita Pepo) parafadugóval. Hossza 12 cm. A dugó közepén átfűzött zsinegen függ. Lelőhelye: *Uzon*. (Háromszékm.) Lelt. sz. 4218.

13. ábra. Úri vadásznak való, kétszájú söréttartó bőrzacsóbó. A pléhből készített zárókupakjai egyszersmind sörétmértékül is szolgálnak. Lelőhelye: *Firtosváralja*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2783.

14. ábra. Egycsővű, fa-szájú serétzacskó bőrből, népies vadászélmény. Lelőhelye: *Bözödújfalu*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2785.

15. ábra. Szarvasbőrből készült, egycsővű serétzacskó fadugóval. Szintén népies élmény. Lelőhelye: *Énlaka*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 319.

16. ábra. Puskaportartó, hosszában kifűrt, 12,5 cm. h. egyágú szarvasagancs darabból. Oldalán ferde átmetszésekkel sraffirozott sakktábla díszítés van bekarcolva. Lelőhelye: *Bözöd*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2807.

17. ábra. Tölténytartó bőrtáska fedelén tulipános himzéssel díszítve. Benne 14 bőrhüvely a töltények számára. Kétfelől 2 sárgarézkarika a felerősítő

derékszíz rávarrására, melynélfogva hasrakötve viselte székely tulajdonosa. Lelőhelye: *Réty*. (Háromszékm.) Lelt. sz. 4165.

18. ábra. A leltári feljegyzés szerint: szarvasagancs-darab, vésett vadászdísz. A 21 cm. h. lekoptatott és fényesre csiszolt agancság, melynek vastagabb végén lévő nyílása ólommal van beöntve, kétségen kívül egy régi csont-ár, a melyenket a bocskorlyukak tágitására szoktak használni. Felületét konvergens egyenes vonalakból és koncentrikus körökből kombinált geometrikus ornamentika borítja. Az érdekes példány lelőhelye: *Szentmiklós*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2806.

19. ábra. Idős állattól származó, 3 ágú özagancspár a koponyaacsont egy kis darabján. Fogasként használták a vadászeszközök elhelyezésére. Lelőhelye: *Bereczk*. (Háromszékm.) Lelt. sz. 4363

20. ábra. Kifaragott puskaagy bükkfából szarvasrelief díszítménnyel. Népies faragvány, mely még nem volt puskához alkalmazva. Lelőhelye: *Márfalva*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 3704.

21. ábra. Puskaminta, 83 cm. h. és 1 cm. vastag, lapos fenyőfából alakítva. Lelőhelye: *Felsőrákos* (Udvarhelym.) Lelt. sz. 3614.

22. Előltöltő, egycsővű, kapszlis vadászfegyver, vállszíjjal és vasból való töltővesszővel. Agyán 1862. évszám és egykori tulajdonosának neve apró sárgaréz-szegecskékkal van kiverve. Lelőhelye: *Martonos*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 3000.

23. ábra. Egycsővű, kapszlis pisztoly, sárgarézlemez berakással. Lelőhelye: *Gagy*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2833.

24. ábra. Mint az előbbi, csak agyán rezes. Lelőhelye: *Firtosváralfa*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2832.

25. ábra. Nagy kaliberű és vasszerkezetű, régi kovás pisztoly. Hossza 47 cm. Lelőhelye: *Énlaka*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2850.

26. ábra. Dúsrézveretű kovás pisztoly, fa töltővesszővel. Hossza 50 cm. Lelőhelye: *U. a.* Lelt. sz. 2831.

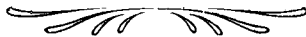
27. Eredetileg katonai pisztolytartó bőrtok, mely később polgáremberek tulajdonába került s ugyanazon célra használtatott. Lelőhelye: *Martonos*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 3362.

28. ábra. U. az, külső oldalán négy töltényhüvely van felvarrva bőrből, melyet bőrfedő takar. Lelőhelye: *Firtosváralfa*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 1301.

29. ábra. Vadászkürt rövid szaruból, végén sárgaréz fuvókával megtoldva. Hossza csak 28 cm. Minden díszítést nélkülöz. Lelőhelye: *Csikgyimes*. Lelt. sz. 3780.

30. ábra. Kürt marhaszarvból, mindkét végén pléh bevonattal, hogy a felfüggesztésre szolgáló két karika erre forrasztással legyen felerősíthető. Hossza 45 cm. Lelőhelye: *Bözödűjfalu*. (Udvarhelym.) Lelt. sz. 2934.

31. ábra. Vadászkés acélból, szarvasagancs fogantyúval. Hossza 46.4 cm. Széles pengéjének töve két makkban végződő S alakú acél keresztvédővel van ellátva. Úri vadászfelszerelések közé tartozik.

Különfélék.

Hegi és városi levegő. A kettő közötti különbséget tudónk is észreveszi ugyan, de gyakran mégsem elég érzékeny mérőszerszám. A mikroszkópium jóval pontosabb.

A levegőben sok szerves és szerves szilárd testecske lebeg. Régebben azt hitték, hogy az apró élőlények a levegőben fejlődnek, szaporodnak. Ma már tudjuk, hogy a levegő élőlényei is a föld felszínéről kerülnek bele. A szerves szilárd részecskék ásványi törmelék-anyag, ebből áll a por és füst legnagyobb része. Tengeri levegő 1 cm^3 -ben is számláltak 5000 szilárd részecskét. Hogy a kávéházban mennyi, szinte megszámlálhatatlannak kell mondanunk, mert hiszen egy cigarettázó minden szippantás után 4 *milliárd* korom részecskét fű a levegőbe. A lebegő por főként azért veszedelmes, mert a baktériumok a porrészecskéket használják föl szállító eszközül. Jóformán minden porrészecskén lovagol 1—1 baktérium; még az Afrikából Olaszországig 100 mértföldet megtett porszemen is rajta van az afrikai baktérium. Épp ily alkalmas szállítója a köd is.

Ezek az alsórendű szervezetek az esőtől leverve, az útszéli gödrökben, tócsákban gyűlnek össze, s szaporodnak óriási mértékben. Mire a tócsa kiszárad, milliószoros mennyiségben várják az első szelet, amely szárnyaira kapja őket. Ilyen helyek közelében természetesen fertőzöttebb a levegő, mint másutt.

John Aitken vizsgálatainak eredményeiből közöljük még itt a következőket: Hyères mellett 1 cm^3 -ben 3350—25000, La Croix des Gardes csúcsán 1550—15000, a Földközi tenger körül 1800—10000-ig volt a porrészecskék száma.

A Rigin május 21-én 210, másnap már 2000, harmad nap pedig 500. Az Eiffel-tornyon a maximális szám 104 ezer, a minimális 226 volt. Magában Párisban 160000—210000.

Belélegzéskor a porral együtt a baktérium is tudónkba kerül, (igaz, hogy orrunk igen sokat fölfog belőlök). Különösen a nagyobb szemű por veszedelmes, — söprés után — mert ilyen szállítja a legtöbb baktériumot. Verőfényes napon kevesebb a veszély, mert a napfény a legtöbb bacillust, — még a lépfenét is — megöli. *G.*

Védekezési módok a téli hideg ellen. Észak-Amerika (Britt-Kolumbia, Kanada) *indian* törzsei a gyermekeket télen is szinte meztelenül járatják. A gyermekek bölény-farkakkal vörösre verik egymást, azután pedig a félig befagyott folyóba mennek fürdeni. Főlnőtt korukban a legnagyobb hidegben öltözetlenül künn hálnak.

Földünk *tetejék*-nek, *Tibetnek* lakói nekünk szinte elképzelhetlenül nagy hideget bírnak ki. S hozzá még rendkívül viharos is a telük. A bennszülöttek pedig nem is öltöznek valami nagyon melegen, de a bőrüket bemázolják valami zsiros fekete füstökkel. Egy angol utazó állítólag látta Észak-Tibetben, hogy egyik-másik férfinek csupasz derekán sodronyhálóból készült öv volt — parázszal telve, amely a eleven bőrrel érintkezett ugyan, de azt mégsem égette meg, — akkora hideg volt.

Az *eszkimók* aránylag igen jól öltöznek, s mint ösmeretes, sok foka- és cetszírt isznak. Bőrüket is bőven zsírozják.

Némely indian-törzs rothadó hallal keni be a bőrét — télire.

G.